

Wijzigende verspreiding van Zwartkopmeeuw

Toename van Zwartkopmeeuwen in de Antwerpse haven buiten de broedperiode

► Bram Vogels & Renaud Flamant

De Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* is in België niet meer de zeldzaamheid die ze ooit was en al zeker niet in het Antwerpse havengebied. Vanaf maart is het geluid van roepende Zwartkopmeeuwen niet meer weg te denken. Na het broedseizoen trekken ze normaal snel weg, maar de laatste jaren lijkt hier in de omgeving van de Antwerpse haven verandering in te komen.

► Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus*. 2 maart 2007. Cambrils (Sp) (Foto: Gie Goris)

Zwartkopmeeuwen zijn in de winter en het vroege voorjaar minder opvallend dan in adult zomerkleed, maar door groepen foeragerende Kokmeeuwen *Chroicocephalus ridibundus* systematisch af te zoeken kan het beeld van de overwintering in het binnenland verder bijgesteld worden.

Een soort in opmars

De evolutie van het aantal broedgevallen is in detail opgevolgd en reeds in verschillende publicaties verschenen. De eerste broedgevallen in België werden halverwege de jaren zestig vastgesteld. Momenteel stijgen de aantallen nog steeds. In 2012 werd een recordaantal van ± 3000 broedparen opgetekend voor de Lage Landen (Renaud Flamant en Pim Wolf, pers. med.). De kennis hierover is uitgebreid en illustreert mooi de kolonisatie door de Zwartkopmeeuw in Europa (Meininger & Bekhuis 1990, Olsen & Larsson 2003) en de Lage Landen (o.a. Meininger & Flamant 1998, Vermeersch *et al.* 2002,

Flamant & Vermeersch 2004, Vermeersch *et al.* 2006, Vermeersch & Anselin 2009). Gezien het ruime aanbod aan publicaties gaan we hier niet verder op in.

Normale patronen doorbroken

Hoewel broedgevallen gedetailleerd worden opgevolgd, zijn trek en overwintering in het binnenland minder goed bekend. Devos & Spanoghe (2002) vermelden dat bij de slaapplaatstellingen van overwinterende meeuwen in 2000 – 2002 heel af en toe zeldzamere soorten worden opgemerkt waaronder Zwartkopmeeuwen. Meininger

► Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* juveniel ruiend naar eerste winterkleed. 24 aug 2011. Le Portel (Fr) (Foto: Marcel Klootwijk). Naast de hier niet zichtbare witte ondervleugel is het vooral het zeer contrastrijke patroon op de bovenvleugel met een lichtgrijze baan en een zwartere vleugelpunt, waardoor de soort er gemakkelijk kan uitgepikt worden tijdens het trektellen.

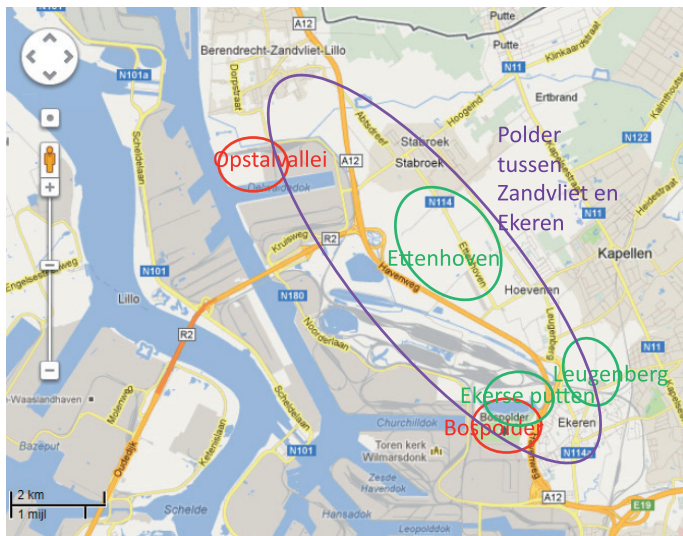
et al. (1998) geven eveneens aan dat er buiten het broedseizoen weinig waarnemingen zijn in de Lage Landen. De vroegere seizoensoverzichten in *Natuur.oriolus* bevestigen dit beeld waarbij het in de rest van Vlaanderen hooguit over enkele en meestal zelfs individuele exemplaren gaat. Zeker vanaf 2007 is de aanwezigheid van vele tientallen foeragerende Zwartkopmeeuwen in de Scheldepolders op rechteroever tussen Zandvliet en Ekeren in de periode augustus-oktober dan ook opmerkelijk. Deze aantallen nemen in de loop van het najaar af met een dieptepunt eind december. Tot en met 2012 worden dan nog tot hooguit tien exemplaren tegelijkertijd aangetroffen. Dit geeft een verandering aan in het verspreidingspatroon in najaar en winter. Op basis van de beschikbare gegevens beperkt het voorkomen zich momenteel grotendeels tot de Scheldepolders, vermoedelijk tot aan de overgang naar de Kempische zandgronden. De oorzaak is onduidelijk; verder onderzoek is nodig om na te gaan of het met voedselaanbod te maken heeft. Rekening houdend met de snelle wijzigingen in het verspreidingspatroon die zich hebben voorgedaan in het verleden, is het ook niet uitgesloten dat dit patroon op termijn opnieuw zal wijzigen door een toe- of afname van het aantal Zwartkopmeeuwen met een uitbreiding of inkrimping van de verspreiding tot gevolg.

Gewoonlijk arriveren de broedvogels in de late winter of het vroege voorjaar (februari-maart) tot in mei. In de periode half april tot half

mei volgt de eileg (pers. med. Renaud Flamant). Na het grootbrengen van de jongen trekken vanaf half juli de adulten en juvenielen weg richting zee en wordt de kolonie verlaten. De broedvogels die er niet in slaagden jongen groot te brengen zijn al eerder vertrokken. De Atlantische noordwestkust van Frankrijk en de zuidkust van Engeland zijn belangrijke verblijf- en ruiplaatsen voor de meeste vogels (zowel adulte als onvolwassen) vanaf midden juli tot oktober. Ringterugmeldingen tonen aan dat de Belgische en Nederlandse broedvogels eveneens in deze gebieden ruien en overwinteren (Meininger *et al.* 1998). Ook in Duitsland volgt dispersie relatief snel na het uitvliegen; vanaf de tweede decade van juli liggen de broedkolonies er verlaten bij; de juvenielen zijn ondertussen aangekomen in de ruigebieden (Boschert & Dronneau 1998).

Rui op de Antwerpse rechter-Scheldeoever

Een deel van de Zwartkopmeeuwen blijft opvallend langdurig ter plaatse op rechter-Scheldeoever na het verlaten van de broedkolonies, terwijl deze vroeger systematisch weggetrokken naar de kustgebieden. Tot in augustus-oktober foerageren er in de Scheldepolders tussen Zandvliet (A) en Ekeren (A) (Figuur 1) nog steeds groepen tot veertig Zwartkopmeeuwen, wat er op wijst dat dat deze groepen zowel uit trekkers als lokale broedvogels zijn samengesteld.

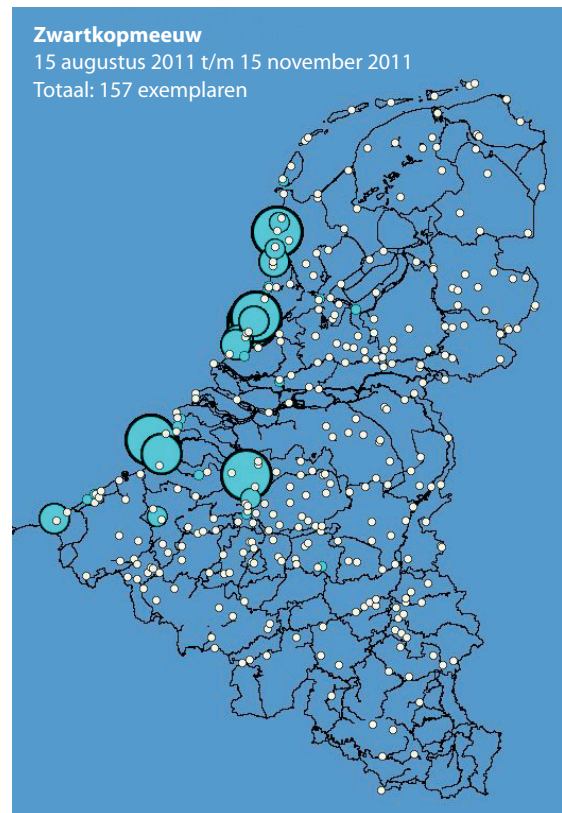
Figuur 1. Situering van de telposten op de rechter-Scheldeoever en de momenteel belangrijkste foerageergebieden tijdens de rui en overwintering.

Figure 1. Position of the count stations on the right bank of the River Scheldt and the currently most important foraging areas for Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* during moult and for overwintering.

Dit is een uniek gegeven in de Lage Landen, tenminste wat betreft groepen van deze omvang. Deze groepen bestaan uit alle leeftijdsklassen (van eerste kalenderjaar tot adulte vogels). De Zwartkopmeeuwen trekken dus na het broeden zeker niet meer allemaal rechtstreeks naar de typische rui- en overwinteringsgebieden aan zee. De Zwartkopmeeuwen die aanwezig zijn in de periode augustus-oktober zijn vogels die voor hun rui niet meer in zuidwestelijke richting trekken (bv. NW-Frankrijk en Zuid-Engeland), maar hun ruicyclus vermoedelijk volledig doorbrengen in de omgeving van het Antwerpse havengebied. De rui van adult zomerkleed naar winterkleed vindt immers plaats gedurende juni-oktober en die van juveniel naar eerste winter in augustus-midden oktober (Olsen & Larsson 2003). Het is door een beperkte toegankelijkheid moeilijk om alle vogels in de polders en het havengebied op te sporen en bovendien zijn de slaappleaatsen momenteel nog niet gekend. Er zal moeten bekeken worden of deze vogels naar de slaappleaatsen op de linker-Scheldeoever, het Markiezaat (NI) of een andere locatie zoals ontoegankelijke delen van de dokken vliegen. De aantallen worden dus misschien nog sterk onderschat. Het foerageren op velden met te hoge vegetatie en de grotere waarnemingsafstand maar vooral het poetsen en rusten op grote waterpartijen is er de oorzaak van dat er tot op heden nog geen kleurringen werden afgelezen. In het voorjaar is het aflezen van ringen eenvoudiger in de kolonies, doordat de vogels op relatief korte afstand goed kunnen bekeken worden. Aangezien een deel van de Zwartkopmeeuwen van Centraal- en Oost-Europa westwaarts trekken, bestaat zeker de mogelijkheid dat deze groepen dat deze groepen zowel uit trekkers als lokale broedvogels zijn samengesteld.

Trek door het binnenland

Op basis van de data die zijn ingegeven in trektellen.org wordt er op de Belgische telposten vooral in het voorjaar trek opgemerkt, terwijl het aantal bemande telposten in het voorjaar veel lager ligt dan in het najaar. Deze trek bestaat uit vogels die terugkeren naar de broedgebieden. De trek die eind april – begin mei nog wordt genoteerd heeft vermoedelijk zowel betrekking op broedvogels als op niet-broedvogels. Hiertoe behoren eveneens de eerstezomer vogels, die ook nog naar de broedkolonies trekken of verkenningsvluchten maken (Meininger *et al.* 1998, pers. med. Renaud Flamant). Daarna is er een kleinere piek in juli, veroorzaakt door ruitrek vanuit

Figuur 2. Doortrekpatroon van Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* in het najaar van 2011. Naast duidelijke trekbewegingen langsheen de kust, moet op basis van verdere binnenlandtellingen blijken in hoeverre er sprake is van zichtbare trek in het binnenland, mogelijk deels langs de Schelde. (Bron: www.trektellen.org)

Figure 2. Spatial migration pattern for Mediterranean Gulls *Larus melanocephalus* 15 August- 15 November 2011 over the Netherlands & Belgium. (Source: www.trektellen.org)

de broedgebieden. Maar ook in september-oktober worden er nog trekkers waargenomen, voornamelijk vanop de trektelposten op de Antwerpse rechteroever. Uit www.trektellen.org blijkt dat ook verder zuidelijk langs de Schelde Zwartkopmeeuwen worden genoteerd (Figuur 2).

De vraag is in hoeverre voedseltrek kan uitgesloten worden bij de genoteerde vogels. De Zwartkopmeeuwen die als trekkers worden opgeschreven zijn vogels die duidelijk in zuidelijke richting bewegen parallel aan het kanaaldok en de Schelde. De dagelijkse voedseltrek

› Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* juveniel. 4 juli 2009. Doeldok, Kallo/ Verrebroek (O) (Foto: Raymond De Smet)

► Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* juveniel. 4 juli 2009. Doeldok, Kallo/ Verrebroek (O) (Foto: Raymond De Smet). Overvliegende eerstewinter Zwartkopmeeuwen vertonen een opvallend witte ondervleugel. De zwarte vleugeltekening contrasteert hier sterk mee en verder is het typische contrastrijke patroon van de bovenvleugel eveneens zichtbaar.

van vele honderden meeuwen op deze locatie is daarentegen vooral west-oost georiënteerd. Enkel doorgedreven verdere aandacht zal in de toekomst kunnen uitwijzen wat de herkomst van deze dieren is. De groepssamenstelling van de voorbijvliegende meeuwen komt eveneens niet overeen met de foeragerende groepen die op de velden worden vastgesteld. Terwijl langs de telposten op Rechteroever vooral eerstejaars vogels worden gezien, gaat het bij de foeragerende vogels vooral om tweedejaars en adulten. Een verklaring voor dit verschil in verdeling van leeftijdscategorieën kan niet meteen gegeven worden.

Het feit dat de vogels hoofdzakelijk in zuidelijke richting worden waargenomen, zou er mogelijk op kunnen wijzen dat de Zwartkopmeeuwen verder trekken richting Noordwest-Frankrijk na een tijdelijke pleister-/ruiperiode in de ruime omgeving van de Antwerpse haven. Trektellers op telposten in het binnenland kunnen dus maar best aandacht besteden aan overtrekkende meeuwen in september-oktober en meer specifiek uitkijken naar Zwartkopmeeuwen. Dat is natuurlijk niet zo evident. Vooreerst roepen Zwartkopmeeuwen in die periode niet en verder bestaat het vermoeden dat zij op grote hoogte kunnen trekken. Daarnaast kan de vogeltrek in oktober zo intens zijn dat het ondoenbaar is om voorbijvliegende meeuwen te controleren op schaarsere soorten.

Een trekbaan over land is niet uitzonderlijk en wordt onder andere ook beschreven in het Oostelijk Middellandse Zeegebied over Centraal Anatolië (Karauz & Kiraç 1998). Hoewel de migratie grotendeels over zee gebeurt, volgen Zwartkopmeeuwen ook vaak grote rivieren (Olsen & Larsson 2003), waarvoor in dit geval de Schelde dienst kan doen. Momenteel is het aantal waarnemingen nog beperkt; willen we een duidelijk beeld krijgen van trek door het binnenland zijn meer data nodig. Door het systematisch opnemen van de soort in de beschikbare databanken zoals trektellen.org en waarnemingen.be

kan de huidige kennis over doortrek en overwintering waarschijnlijk verder uitgebreid worden.

Overwintering op de Antwerpse rechteroever

Overwintering van Zwartkopmeeuwen vindt vooral plaats in het Middellandse Zeegebied, gedeeltelijk in de Zwarte Zee en de Atlantische Oceaan (del Hoyo et al. 1996, Hagemeijer & Blair 1997). Onze broedvogels overwinteren vooral ter hoogte van Noordwest-Spanje, Portugal en in mindere mate Marokko (Meininger et al. 1998). In de winter is het aantal Zwartkopmeeuwen in het Antwerpse havengebied beperkt tot een tiental individuen, hoewel hogere aantallen zeker niet kunnen uitgesloten worden. Het aantal waarnemingen gedurende deze periode in de aangrenzende gebieden in Nederland en op Linkeroever is echter verrassend klein en Zwartkopmeeuw is dan ook zeer schaars in Zeeland en Zuid-Holland (NI) (Pim Wolf pers. med.). Hoewel het slechts om beperkte aantallen gaat, blijkt uit de waarnemingen van de voorbije jaren dat de vogels opvallend plaatstrouw zijn. De Ettenhovense polder, de Leugenberg en de Ekerse putten zijn zeer goede plekken om in de periode november-januari Zwartkopmeeuwen aan te treffen (Figuur 1).

Conclusie

De aanwezigheid van de Zwartkopmeeuw in het Antwerpse havengebied kan momenteel ruwweg onderverdeeld worden in drie periodes: talrijke aanwezigheid in de broedtijd, vele tientallen individuen tijdens de ruiperiode en enkelingen die blijven overwinteren. Meer aandacht voor foeragerende en overtrekkende Zwartkopmeeuwen in het binnenland zal dit beeld mogelijk verder vervolledigen. Het is van belang om foeragerende groepen Kokmeeuwen aandachtig te controleren op de aanwezigheid van Zwartkopmeeuwen. Hoewel de

soort tijdens de broedperiode opvallend luidruchtig is, geldt dat niet voor de rui- en overwinteringsperiode waardoor ze ook minder de aandacht trekt. De laatste jaren blijven aanzienlijke groepen van alle leeftijdsklassen ruien op de Antwerpse rechteroever en blijven kleinere aantallen overwinteren. Het valt af te wachten of deze evolutie zich blijft voortzetten en de Antwerpse haven zich zal ontwikkelen tot een belangrijk ruigebied voor de Zwartkopmeeuw en of het aantal overwinteraars zal stijgen.

Dankwoord

Volgende personen worden bedankt voor bijkomende informatie: Pim Wolf, Gie Goris, Bram Van Loock en Ludo Benoy. Daarnaast worden ook alle vogelkijkers van de vogelwerkgroep van Natuurpunt Antwerpen Noord bedankt voor de verhoogde aandacht voor de aan- en afwezigheid van Zwartkopmeeuwen in najaar en winter de voorbije jaren. Tot slot worden ook de ontwikkelaars en beheerders van www.trektellen.org, www.waarnemingen.be en www.waarneming.nl bedankt omdat dankzij deze schitterende instrumenten op zeer korte tijd een groot aantal data kan verwerkt worden.

Bram Vogels, Esdoornlaan 49/2, B-2940 Stabroek, bramvogels@hotmail.com, Vogelwerkgroep Natuurpunt Antwerpen Noord

Renaud Flamant, Regentlaan 8, B-1150 Sint-Pieters-Woluwe, Renaud.Flamant@skynet.be, vzw BELORA (Belgian Ornithological Research Association)

Referenties

- Boschert M. & C. Dronneau 1998. First results of colour-ringing Mediterranean Gulls *Larus melanocephalus* in the Upper Rhine Valley. In: Meininger P.L., Hoogendoorn W., Flamant R. & Raavel P. (1998) *Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting*, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4-7 September 1998: pag. 103-110.
- Del Hoyo J., A. Elliott & J. Sargatal 1996. *Handbook of the Birds of the World*. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Lynx Edicions, Barcelona.
- Devos K. & G. Spanoghe 2002. Overwinterende meeuwen in Vlaanderen: resultaten van slaapplaatstellingen in 2000-2002. *Oriolus* 68 (3): pag. 128-138.
- Flamant R. & G. Vermeersch 2004. Zwartkopmeeuw. In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B., 2004. *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002*. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel. Pag. 222-223.
- Hagemeyer E.J.M. & M.J. Blair 1997. *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance*. T&A.D. Poyser. London.
- Karauz S. & C. Kiraç 1998. Breeding, wintering and migration of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in Turkey. In: Meininger P.L., Hoogendoorn W., Flamant R. & Raavel P. (1998) *Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting*, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4-7 September 1998: pag. 103-110.
- Meininger P. L. & J.F. Bekhuis 1990. De Zwartkopmeeuw als broedvogel in Nederland en Europa. *Limosa* 63. Pag. 121-134.
- Meininger P. L., C.M. Berrevoets, R. Flamant & W. Hoogendoorn 1998. Migration and wintering of Mediterranean Gulls *Larus melanocephalus* ringed in the Netherlands and Belgium; a progress report. In: Meininger P.L., Hoogendoorn W., Flamant R. & Raavel P. (1998) *Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting*, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4-7 September 1998: pag. 103-110.
- Meininger P. L. & R. Flamant 1998. Breeding populations of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in The Netherlands and Belgium. In: Meininger P.L., Hoogendoorn W., Flamant R. & Raavel P. (1998) *Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting*, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4-7 September 1998: pag. 43-46.
- Olsen K.M. & H. Larsson 2003. *Gulls of Europe, Asia and North-America*. Pag. 481-491.
- Vermeersch G., A. Anselin & K. Devos 2006. *Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994-2005. Populatiestrends en recente status van zeldzame, kolonievormende en exotische broedvogels in Vlaanderen*. Mededeling INBO.M.2006.2 Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Vermeersch G. & A. Anselin 2009. *Broedvogels in Vlaanderen in 2006-2007. Recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn*. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 3, Brussel.
- Vermeersch G., R. Flamant & A. Anselin 2002. Kokmeeuw *Larus ridibundus*, Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* en Stormmeeuw *Larus canus* als broedvogels in Vlaanderen. *Oriolus* 68 (3) pag. 111-119.

Samenvatting – Abstract – Résumé

De aanwezigheid van groepen van meerdere tientallen Zwartkopmeeuwen tijdens de ruiperiode (augustus-oktober) is zeker vanaf 2007 een vast gegeven op de Antwerpse rechteroever. Deze groepen bestaan uit alle leeftijdsklassen. Door een gebrek aan ringaflezingen is het nog niet duidelijk of het hier enkel om lokale broedvogels gaat of dat deze het gezelschap krijgen van trekkers. Feit is dat verschillende Zwartkopmeeuwen hun ruicyclus doormaken op rechteroever en niet meer in traditionele ruigebieden zoals Noordwest-Frankrijk. Op telposten op de rechteroever wordt in september-oktober eveneens vermoedelijke trek vastgesteld, wat in mindere mate ook het geval is verder zuidelijk langs de Schelde. Hoewel trek door het binnenland langs grote rivieren bij deze soort gekend is, zal bijkomende aandacht op telposten in het binnenland meer duidelijkheid moeten brengen. Ook na de rui blijven Zwartkopmeeuwen verder overwinteren op de Antwerpse rechteroever. In deze periode zijn de aantallen beperkt tot hooguit een stuk of tien exemplaren om vanaf half februari dankzij de vroege trekkers zeer sterk toe te nemen. ■

Changing distribution of Mediterranean Gull. Increase in Mediterranean Gulls in the Antwerp harbour outside the breeding season.

*The presence of groups of several tens of Mediterranean Gulls *Larus melanocephalus* during the moult period (August-October) is certainly from 2007 a regular occurrence on the right bank of the River Scheldt in Antwerp. These gatherings comprise all age groups. Due to an absence of ring observations, it is not yet clear whether we are seeing local breeding birds or whether migrating birds are involved. What is sure is that some Mediterranean Gulls conduct their moult on the right bank and no longer in their traditional moult areas such as Northwest France. In September-October probable migration is observed at count stations on the right bank, which to a lesser extent is seen elsewhere along the River Scheldt. Although migration along the great rivers is known inland for this species, more attention is required at inland count stations. After moult Mediterranean Gulls also stay to overwinter on the right bank in Antwerp. In this period the numbers are limited to perhaps ten individuals but increase from mid-February with the arrival of early migrants. ■*

Changement dans la distribution de la Mouette mélanocéphale. Augmentation des Mouettes mélanocéphales dans le port d'Anvers en dehors de la période de nidification.

*La présence de groupes de plusieurs dizaines de Mouettes mélanocéphales *Larus melanocephalus* au cours de la période de mue (août-octobre) est une donnée objective depuis 2007. Ces groupes sont composés de toutes les classes d'âge. Par l'absence de lectures de bague, il n'est pas encore clair s'il s'agit uniquement de nicheurs locaux ou si ceux-ci sont accompagnés d'individus migrants. C'est un fait que plusieurs Mouettes mélanocéphales passent la période de mue sur la rive droite et non plus dans les régions traditionnelles telles que le Nord-Ouest de la France. Sur les points de comptage de la rive droite on constate un probable passage en septembre-octobre, et en moindre mesure plus au sud, le long de l'Escaut. Bien que la migration de cette espèce à l'intérieur des terres, le long des principaux cours d'eau, soit connue, une attention supplémentaire sur les sites à l'intérieur devrait apporter plus de clarté. Même après la mue les Mouettes mélanocéphales hivernent sur la rive droite à Anvers. Durant cette période, les nombres sont limités à une dizaine d'individus tout au plus. Ce nombre augmente dès la mi-février grâce aux migrants précoces. ■*